

ULUSLARARASI İSLAM VE KADIN ÇALIŞTAYI

INTERNATIONAL WORKSHOP
ON ISLAM AND WOMAN

9 HAZİRAN / JUNE 2018

IĞDIR ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
IGDIR UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY

ISBN: 978-605-83039-6-6

IĞDIR ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ARALIK 2018

FEMİNİZM VE İSLAM'DA KADIN TARTIŞMALARI

EMEL SÜNTER ¹

Felsefe evren hakkında bir düşünme ve kavrama olduğunda onun temelinde *insan* hakkında bir düşünceyi ve kavramı, yani felsefi insanbilimi (Antropoloji) bulmak mümkündür. İnsana ve insani varoluşa ilişkin sorular tam olarak bilinçli olmasa bile, felsefenin başlangıcından ve hatta daha öncesinden itibaren söz konusudur.² Antropoloji ise, kadim ve modern, yalın ve karmaşık tüm toplumları inceleyen karşılaştırmalı bir bilimdir.³ Bu nedenle Felsefe Antropoloji'den doğrudan yararlanabilir. İki tanım açısından bakıldığında Antropolojinin birikim ve tecrübesinin felsefi tartışmalar için ortak bir zemin oluşturduğu söylenebilir.

Felsefenin kültürel çaba ve üretimlerden farklı olduğunu ileri süren görüşe göre, felsefenin tanımı, doğal seyir içinde ve insanların felsefe yaparken hangi zihinsel ve varoluşsal durum ya da tutum içinde olduklarını çözümlmek gerektiğini, dahası bu etkinliğin diğer kültürel çaba ve üretimlerden nasıl ve ne şekilde ayrıldığını tahlil etmenin gerekliliği üzerinde durulur.⁴ Bu görüşte ilk başta felsefenin antropolojiden ayrıldığı söylenebilir, ancak bu konu tartışmaya açık görünmektedir. Felsefecilerin katabilecekleri en iyi şey sadece mantıksal ve analitik teknikler birikimi değil, konunun köklerine inme ilgisidir.⁵ Feminist hareketin ortaya çıkmasında hangi kültürel çabaların ve üretimlerin etkili olduğunu anlamak da gereklidir. Doğrudan konunun menşesini tespit etmekte fayda vardır. Feminist hareketin doğmasına zemin hazırlayan nedenleri analiz ederek bu

¹ İğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri

² Mustafa Günay, Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu, İlya Yay., İzmir 2003, s. 15.

³ Conrad Phillip Kottak, Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış, Çev. Serpil N. Altuntek; Balkı Aydın, Ütopya Yay., Ankara 2008, s. 4.

⁴ Aliye Çınar, Felsefeye Giriş, Mitolojiden Kuramlara, Emin Yay., Bursa 2010, s. 27.

⁵ Jon Nuttall, Ahlak Üzerine Tartışmalar, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 22.

hareketin devamında da feminist felsefenin nasıl geliştiğini de değerlendirmek gerekir.

Hemen bütün toplumlarda ortak sorunların başında *kadın* sorunu gelmekteydi. Batı dünyasında Aydınlanma geleneği ile başlayan ve XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar egemen yaşama tarzının düşünsel arka planını oluşturan modernizm bu dönemde ileri sürülen tüm yaklaşımların ortak paydasını oluşturmaktadır. Kadın sorununun kaynakları ve çözümüne ilişkin bu modern dönemde ağırlıklı olarak Batı dünyasında birçok yaklaşım geliştirilmiştir.⁶ Bu yaklaşımlardan biri de feminizm hareketlerin sonucunda gelişen feminist felsefedir.

Batı'da Kadın Algısı ve Feminizm:

Batı da kadına karşı söylemin temelleri ilk olarak Yunan düşüncesinde görülür. Yunan toplumundaki kadın algısını anlamak için de Prometheus kilit metefordur. O, Zeus'un ateşini çalmaya cüret ettiği için, karşılık olarak çalıp çırpan, yakıp yıkan ateş anlamına gelen kadını, Zeus'un insanları mahvetmek için yarattığı Pandora'yı almıştır. Çalınan ateş karşılığında, yakıp yıkan ve çalıp çırpan ateş yaratılmıştır. Dolayısıyla kadın, bu anlatıda yok eden iştah; üreten doğurganlık olarak görülmüştür. Bu nedenle Atina'da kadına en iyi tavsiye, "susması"⁷, şeklindeydi.

Batı düşüncesini şekillendiren görüşlerden bazıları, Platon ve Aristoteles'te ortaya çıkmıştır. Platon *Devlet*'inde, ideal bir devlette kadınlara (en azından yüksek sınıftakilerin) erkeklerle eşit (ya da yaklaşık olarak) sosyal rollerin verilmiş olması gerektiğini tartışır. Yalnızca bir nesil sonra Aristoteles, *Politika*'sında kadınları, evlerinde erkeğe hizmet eden geleneksel rollerine geri döndürür. Platon'un devletindeki durum şu bakış açısı üzerinde temellenir: "Kadın ve erkek devletin vesayeti bakımından aynı doğaya sahiptir, birinin zayıf ve diğerinin güçlü olduğu halleri koruması gerekir. Doğa, Aristoteles'te böylesi bir eşitlik sağlamaz; Aristoteles *Politika*'da açıkça şunu ifade eder: "Cinsiyetlerine dikkatle bakıldığında erkek doğası gereği üstündür ve kadın aşağı derecede olandır, erkek kural ko-

⁶ Zekiye Demir, *Modern ve Postmodern Feminizm*, İz Yay., İstanbul 1997, s. 44.

⁷ Aliye Çınar, *Felsefeye Giriş, Mitolojiden Kuramlara*, s.46.

yucudur ve kadın tabi olandır.⁸ Bu yoruma bakıldığında kadının ontolojik olarak erkekten geri olduğu görüşünü Aristoteles'in açıkça savunduğu görülmektedir.

W. Hegel'de Aristoteles'ten çok farklı düşünmemektedir. "Kadınlar istedikleri kadar eğitilmiş ve iyi yetişmiş olsunlar, yüksek düzeydeki bilim-ler, felsefe ve sanatın belli başlı ürünleri gibi genel bir eğitilmişlik gerektiren alanlar bakımından uygun değildir. Erkek ile kadın arasındaki fark, hayvan ile bitki arasındaki farka benzer: Hayvan daha çok erkeğin karakterine tekabül eder, bitki ise kadının; çünkü bitki, duyarlılığın daha belirsiz olan tekliliğini kendi ilkesine dönüştürmüş sakın bir açılmadır. Kadınlar hükümetin başında yer alırlarsa devlet tehlikededir demektir; çünkü onlar genelliğin taleplerine göre değil de rastlantısal eğilim ve düşüncelere göre davranır."⁹

F. Nietzsche de kadınlar için görüşlerini ifade ederken erkek üzerinden etmiştir: "Erkek savaş için eğitilmeli, kadınsa savaşçı erkeği dinlendirmek içindir. Erkeğin mutluluğu: 'İstiyorum' kadının mutluluğu: 'İstiyor'."¹⁰ Bu görüşe göre de kadın erkeğin mutluluğu için sadece araçsal bir varlıktır.

Filozoflardan bazılarının görüşlerine bakıldığında, kadını ikinci planda tutan, erkeğin mutluluğu için bir eşya nesne algısında bir varlık olarak görülmektedir. Özellikle erkeğin hayata devamlılığı içinde araçsal bir varlık olarak görülmektedir. Bu görüşler kadını ontolojik olarak bağımsız bir birey olarak değerlendirmeyi uygun görmemektedir.

Bu görüşler ışığında Batı'da oluşan sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerle birlikte doğal olarak feminist hareket için bir zemin oluşmuştur. Feminist hareketler beraberinde doğal olarak feminist felsefeyi de meydana getirmiştir. Buna göre, feminizmin insani deneyimin tümünü erkeklerin deneyimiyle özdeşleştirmeyi reddeden ve kadınların çok haksız ya da adaletsiz bir biçimde bastırıldıkları inancıyla birleşen perspektife karşılık

⁸ Nicholas D. Smith, Kadınların Doğası Hakkında: Platon ve Aristoteles, Çev. Aylin Çankaya, Özne Felsefe ve Bilim Yazıları, Konya 2013, s. 85.

⁹ Annemarie Pieper, Etiğe Giriş, Çev. Veysel Ataman-Gönül Sezer, Ayrıntı Yay., İstanbul 1999, s. 253.

¹⁰ Friedrich Nietzsche, Böyle Buyurdu Zerdüşt, MEB Yay., İstanbul 2001, ss. 68-69.

geldiği yerde, feminist felsefe aynı reddiyeyi ifade ettiği gibi, söz konusu aynı inançla ilişkilendirilen felsefi yaklaşım olarak tanımlanmıştır.¹¹

Feminizm'in tarihsel süreci ve kuramsal çerçevesine bakıldığında Feminizm, kadınların erkekler tarafından meşru olmayan yollardan tahakküm altına alındığı inancına dayanan, bu tahakkümün kökenlerine inerek kadınları zayıf, duygusal, akılsız ahlaki erdemlerden yoksun gösteren geleneksel anlayışı kırmayı kendine amaç edinen felsefi ve etik yaklaşımlar bütünü olarak tanımlanır. Bu anlamda erkeklerin tahakkümüne ve kadınların öznel deneyimlerinin hor görülmesine yol açan önyargıları düzeltip kadınların haklarını genişleterek cinsler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmak adına ortaya çıkmıştır.¹² Batı'da tahakküm sadece, bir toplumun ihtiyaçlarına doğrudan, dolaysızca gönderme yapan somut bir ideolojinin içselleştirilmesi değildi. Tahakküm aynı zamanda bireyin sadakatini sağlayan ideal, ahlaki buyruk anlamına da geliyordu.¹³ Batı'nın tahakküm kavramını erkek ideali üzerinden inşa ettiği görülmektedir. Bu nedenle Feminizm erkek egemenli tahakküm inşasını ortadan kaldırmaya yöneliktir. Feminist hareketin çıkmasında etki eden etkenler arasında ise Batı'da kadının, dünyada eşi benzeri görülmemiş, ruhsal, bedensel, cinsel, ekonomik, duygusal zulümlere maruz kalması gösterilmektedir.¹⁴

Feminizm'in Öncüleri ve Feminist Felsefe:

Feminist düşüncenin öncüleri arasında sayılabilecek düşünürlerin başında, en eski isim olarak, *Kadınlar Kentinin Kitabı* adlı eserinde kadınların eğitilmesinin büyük önemi ve faydası üzerinde duran Christine de Pizan (Öl. 1431) bulunur. *Kadınlarla Erkeklerin Eşitliği* adlı başka bir eserde, kadınların erkeklerle eşit olduğunu öne süren Marie de Gournay (Öl. 1645) ve *Cinslerin Eşitliği* görüşü için Kartezyen argümanlar geliştirip, kadınlarla erkeklerin bilgi bakımından aynı haklara sahip olduklarını öne süren François Poulain de la Barre (Öl. 1723) feminist felsefenin öncü ka-

¹¹ Ahmet Cevizci, *Büyük Felsefe Sözlüğü*, Say Yay., İstanbul 2017, s. 788.

¹² Sarp Erk Ulaş, *Felsefe Sözlüğü*, A. Baki Güçlü Erkan Uzun Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2002, s. 553.

¹³ Joel Spring, *Özgür Eğitim*, Çev. Ayşen Emekçi, Ayrıntı Yay., İstanbul 2017, s. 41.

¹⁴ Ayten Durmuş, *Geleneksel ve Modern Hurafeler Kısacasında Kadın*, Nesil Yay., İstanbul 2008, s. 15.

dın düşünürleri olarak bilinirler.¹⁵

Çağdaş feminist felsefeyi geliştirenler arasında ise kadınların eğitim ve politik özgürleşim hakkı için mücadele eden Mary Wollstonecraft (Öl. 1797) bulunur. Aynı bağlamda yer almak durumunda olan diğer iki düşünür ise eşitlik talepleriyle farklılık iddiaları arasında bir denge tutturmaya çalışan John Stuart Mill ile birlikte cinsiyetler arasında eşitliğin savunuculuğunu yaparken, anne çocuk ilişkisi bağlamında kadını analıkla ilişkilendirilerek toplumsal cinsiyet farklılığı üzerinde odaklaşan Harriet Hardy Taylor (Öl. 1958)'dir.¹⁶ Bu temsilciler vasıtasıyla feminist felsefe daha da yaygınlaşarak XX. yüzyılda toplumsal bir karşılığı olan bir harekete dönüşmüştür.¹⁷

1300'lü yıllardan sonra Aydınlanma ile birlikte, önce Batı dünyasında, ardından da Batı dünyasının etki alanına giren dünyanın her yerinde önemli bir dönüşüm meydana gelmiştir. Çok genel anlamda bu dönüşüme modernleşme, bunun ideolojik çerçevesine de modernizm demektedir.¹⁸ Bu dönemde üç ayırt edici tarihsel aşama göze çarpmaktadır: 1) Şehirleşme 2) Fransız Devrimi 3) Sömürgeleştirme süreci, olmak üzere sınıflandırılır.¹⁹ Bu üç önemli tarihsel aşama zamanla İslam dünyasını da etkileyecektir.

Batıda bütün bu gelişmelerin olma nedenleri arasında kuşkusuz en önemli etkenlerden biri XVIII. yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi'dir. Batıda yeni ekonominin sanayileşmesiyle "geleneksel"den "modern" topluma olan tarihi dönüşüm (Avrupa'da 1750'den sonra) yer aldı.²⁰ Sanayi devrimi, tarım toplumlarını etkileyerek değişimi zorunlu kılmıştır.

Feminist felsefe aynı zamanda geleneksel felsefeyi de eleştirerek kadınların ilgilerini, kimliklerini ve sorunlarını ciddi bir biçimde ele almadığını ve kadınların var olma, düşünme ve yapıp etme tarzlarının erkeklerle

¹⁵ Ahmet Cevzici, Büyük Felsefe Sözlüğü, Say Yay., İstanbul 2017, s. 788.

¹⁶ Ahmet Cevzici, Age., s. 789.

¹⁷ Sarp Erk Ulaş, Age., s. 553.

¹⁸ Zekiye Demir, Modern ve Postmodern Feminizm, İz Yay., İstanbul 1997, s. 14.

¹⁹ Zekiye Demir, Age., ss. 13-15.

²⁰ Conrad Phillip Kottak, Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış, Çev. Serpil N. Altuntek; Balkı Aydın, Ütopya Yay., Ankara 2008, s. 346.

rinki kadar değerli olduğunu kabul etmediğini ileri sürerek geleneksel felsefeyi kıyasıyla eleştirir.²¹

Feminizm felsefenin Liberal, Marksçı, Radikal, Varoluşçu ve Sosyalist olmak üzere farklı düşünsel şekillerde kendine alan açmıştır.²² Bu açıdan yorumlanınca feminist felsefenin Batı kaynaklı modernizmin bir ürünü olduğu görülmektedir. Feminist felsefe de bu düşünsel çabalardan sonra seksenli yıllarda, feminist felsefeyi izleyen feminist bir etik gelişmeye başladı. Tek yanlı olarak, sadece erkekleri göz önünde bulundura gelmiş ve kadınları küçümseyen geleneksel etiğe yönelttiği yoğun bir eleştirinin ardından ortaya çıktığı ve kendine özgü temaları henüz arama aşamasında olduğu için, bu yeni etik, bütün etik anlayışların, akım ve kuramların karşısında yer almıştır.²³

Geleneksel etik anlayışına bakıldığında kadın imajının erkek egemen bakışla çarpıtılarak, çoğu filozofunda erkeklerin her bakımdan kadınlardan üstün olduğu görüşünü savunduğu görülmektedir. Bu yaklaşımla, hem fiziksel hem de zihinsel yetenekleri yönünden kadınlar erkeklerin gerisinde bırakmıştır.²⁴ Kadın için yapılan bu yorumun öncelikle Batı kaynaklı olması da oldukça dikkat çekicidir.

Bu “var-edilmede” kadına atfedilen ve neredeyse bütün Batı düşünce tarihinde olumsuzlaşan niteliklerin başında ise, duygusallık, akıl-dışılık, tikellik, kendi kendine yetersizlik ve güvenilmezlik gelir. Ontolojinin/metafiziğin başlattığını etik ve politika tamamlar. Kendi-kendine yetmeyen ve de kendi varlığının amacı olmayan kadın tüm alanlarda ilinekselleştirilir. Feminizm ve feminist felsefenin karşı durduğu asıl mesel de bu olmuştur.²⁵ Bu açıdan bakılınca kadının doğası gereği duygusal bir varlık olması rasyonellik açısından kabul edilir değildi. Erkeğin varoluşu rasyonel temeller üzerinde şekillenince bu anlamda kadına varoluşsal

²¹ Sarp Erk Ulaş, *Felsefe Sözlüğü*, ss. 552-553.

²² Sarp Erk Ulaş, *Age.*, ss. 552-553; Zekiye Demir, *Modern ve Postmodern Feminizm*, s. 43.

²³ Annemarie Pieper, *Etiğe Giriş*, Çev. Veysel Ataman-Gönül Sezer, Ayrıntı Yay., İstanbul 1999, s. 253.

²⁴ Annemarie Pieper, *Age.*, s. 254.

²⁵ H. Nur Beyaz Erkızan, *Felsefe ve Feminizm*, Özne Felsefe ve Bilim Yazıları, Konya 2013, s. 7.

alandan pek de yer kalmadı. Dolayısıyla rasyonellik Batı'ya göre erkeğe aitti.

Kadının bu yanlış ve yanıltıcı tanımı hiç kuşkusuz düşünsel söylemde kendini son derece ince bir örüntü içinde somutlaştırmıştır. Örneğin felsefenin merkezinde bulunan akıl, evrensellik ve nesnellik gibi kavramlar tarihsel olarak erkek söyleminin merkezini oluşturmuştur. Özellikle, insanın ayırt edici özelliği olarak kabul edilen akıl son derece gizil bir biçimde kadını duygusal olarak tanımlayarak onu evrensel insanlık tanımının dışına atmıştır. Eğer insan, bir akla sahip olmak ile aynı şey ise ve de aklın büyük öznesini de erkek temsil ediyorsa, o duygusal olanı kontrol etmesi bakımından kadını da kontrol edecektir. ²⁶ Bu görüşe göre aklın yegâne sahibi erkektir, erkek de böylece kadınlar üzerinde hüküm sağlama yetisine sahip görünmektedir. Kadın- erkek arasındaki bu şekilde bir ayırım 'ötekileştirme'nin bir sonucudur. 'Ötekileştirme' de modernizmin sonucudur.

Kimliğin öteki üzerinden inşa edilmesi sürecinde öteki kavramının doğası gereği kendi içinde bir olumsuzluk barındırması, beraberinde şu noktaları ön plana çıkarır. Öncelikle, birey kendini öteki ile tanımlar. Öteki negatif anlamıyla bizden olmayana, bizden farklı olanı çağırır. Bu karşıtlık, kimliğimizi kavramamızı kolaylaştırır. Diğer bir husus, birey ötekinin varlığıyla kendi kötülüklerinden arınır, ötekine yüklediği olumsuz niteliklerle onu kendi dışında konumlandırır ve dolayısıyla kendini rahatlatmayı sağlar. Ayrıca birey, düzenin kötülüklerini ötekine yükleyerek, sosyal düzeni korumayı sağlar. ²⁷ Feminizm perspektifinden bakıldığında kimlik ötekileştirilmesi, bu düşüncelerin tam karşısında görüş ifade ederek feminist kadın algısını tam ters algı ve boyutta inşa etmektedir.

Filozofların kadınlarla ilgili yorumlarına bakılınca, kadını ontolojik olarak kabul etmiş gibi görünseler de, görev dağılımında erkekten geri de olduğu düşüncesi hâkimdir.

²⁶ H. Nur Beyaz Erkızan, *Felsefe ve Feminizm*, s. 7.

²⁷ Sibel Karaduman, *Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü*, Journal of Yasar University 2010, sy. 15/6, s. 2889.

Feminizm ve İslam'da ve Kadın Algısı:

İslam dünyası XIV. yüzyıldan itibaren Batı'nın bilimsel etkilerini yaşamıştır, ama Müslümanlar, artık Batı'yla aynı seviyede olmadıklarının bilincine, ancak XVIII. yüzyılın sonunda varmışlardır. İslam dünyası ile Batı arasındaki mesafenin açılması, İslam topraklarındaki çok sayıda ülkenin, sömürgeleştirilebilir duruma düşmeleri, İslam ülkelerinin sömürgeleştirilmelerine yol açmıştır.²⁸ Başka bir deyişle, Batı'daki bilim ve teknik anlamındaki ilerleme karşısında İslam dünyası, tam olarak konumunu belirleme fırsatını bulamadan Batı'nın bir takım devletleri tarafından sömürgeleştirilmeye mahkûm hale geldiler.

Bunun nedenler arasında örneğin, Müslüman bilim adamlarıyla erken Yeniçağ Avrupası'ndaki meslektaşları arasındaki büyük fark, iletişim araçlarındaki farktı. Basımevi Avrupalı yazı adamlarına çeşitli olanaklar sunmuştu. İslam dünyası ise, basımevini reddetmiş ve 1800 dolaylarına kadar sözle ve elyazmalarıyla iletişime dayanan bir dünya olarak kaldığı bilinmektedir.²⁹ İslam dünyasının bu yüzyıllarda teknik anlamda geride kalması Batı karşısında zorunlu olarak pek çok etkileşimine de kapı aralamıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk yarısında bilhassa Hint alt kıtası ve Mısır coğrafyasında eşzamanlı olarak ortaya çıkan ıslah, tecedit, teceddüt projeleri incelendiğinde, İslam dünyasındaki çöküşle ilgili faturanın tamamıyla tarihten tevarüs edilen din telakkisine (geleneğe) kesildiği görülür.³⁰ Kadın üzerinden geleneği eleştirmenin yolu da feminist söylemden geçiyordu. Başka bir deyişle feminist söylem Batı'da olduğu gibi İslam dünyasında da kadın üzerinden olan gelenekleri eleştirmek için ortaya çıkmıştır.

Bundan sonraki süreç, XIX. yüzyılda sistemleşen feminist söylem, oryantalist ve sömürgeciler tarafından yine erkekler vasıtasıyla bir yandan da Batı-dışı toplumlara özellikle de İslam kültür coğrafyasını etkilemiştir.

²⁸ Abdelwhap Meddeb, *İslam'ın Hastalığı*, Metis Yay., İstanbul 2005, s. 17.

²⁹ Peter Burke, *Bilginin Toplumsal Tarihi*, Çev. Mete Tuncay, İstanbul 2001, s. 34.

³⁰ Mustafa Öztürk, *Cahiliye'den İslamiyet'e Kadın*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2016, s. 75.

Özellikle, sömürgeci ve oryantalist söylemler ile başlatılan Müslüman kadının konumu tartışması, kısa bir süre içinde İslam ülkelerinin modernleşme/batılılaşma yanlısı aydınları tarafından sürdürülmüştür. Böylece feminist söylemin etkileri devam etmiş, Müslüman kadınlar arasında gelişen eleştirel yaklaşımlar feminizm başlığı altında değerlendirilmiştir. Öte yandan, kadın sorunu (women question) düşünce hayatındaki gelişmelere koşturucu olarak milliyetçi hareketlerin ve uluslaşma sürecinin de özel bir önem vermesiyle günümüze kadar tartışıla gelen bir konu olmuştur. Böylece toplumsal değişimin en önemli simgelerinden biri kadın olmuş ve kadının topluma katılımı toplumsal ilerlemenin göstergesi kabul edilmiştir.³¹ Kadın üzerinden yapılan bu söylem aslında İslam dininin temel ilkeleri üzerinden değil de, daha çok kadının yaşadığı toplumun gelenekleri hedef alması bakımından önemlidir. Çünkü kadını ilgilili İslam'ın temel ilkeleri açıklı ve Hz. Peygamber'in uygulamaları kadını olduğu konumdan daha farklı bir konuma taşıyor ve kadına ayrıcalık sağlamıştır.

Batılı sömürgeleştirme örneklerinden birini çağdaş Antropolog Aihwa Ong şu şekilde yorumlamaktadır: Artarda gelen dünya sistemine entegrasyon dalgaları, önceleri bir İngiliz sömürgesi olan Malezya'yı da sardı. Malezya hükümeti, kırsal Malezya'yı kapitalist sistem içine dâhil etmek için dış kaynaklı sanayiye geliştirme yoluna gidiyordu. Uluslararası şirketler 1970'den bu yana emek-yoğun imalatla ilgili uygulamaları Malezya kırsalında yürütüyorlardı. Kırsal Malezya'daki elektronik eşya fabrikalarında, köylü ailelerinden gelen binlerce genç kadın, transistörler ve kapasitörler için mikroçiplerle diğer mikro parçaların montajıyla uğraşıyordu.³² Malezyalı köylü kadınların yaşamı önceleri kırsal ekonomiyle toplum hayatını belirleyen, üretim kotaları ve çalışma düzeninden çok, tarımsal döngüyle günlük İslami ibadetler iken, kendilerine ait işleri, başarılarında bir işveren olmaksızın kendileri planlayıp yapmaktaydılar. Bundan sonra ise, fabrikada çalışan köylü kadınlar, rutin işlerle uğraşmanın

³¹ Nazife Gürhan, *Toplumsal Cinsiyet ve İslami Feminist Söylem*, Contemporary Perceptions of İslam in the Context of Science, Ethics and Art, Uluslararası Sempozyum, Samsun 2010, s. 370.

³² Conrad Phillip Kottak, *Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, Çev. Serpil N. Altuntek; Balkı Aydın, Ütopya Yay., Ankara 2008, ss. 346-347.

yanı sıra sürekli erkeklerin gözetimi altında idiler.³³ Sanayileşmedeki gelişmeler, Malezya örneği üzerinden Feminizm'in İslam dünyasının da etkisi açısından önemli görünmektedir.

İslam kültürü içinde gelişen *eleştirel kadın bilinçliliğini* ilk tetikleyenlerin batılı erkekler olduğunu iddia edenler vardır. Sömürgeci erkekler, Müslüman toplumlardaki kültürel değişimde kadının özel bir yeri olduğuna inanmışlar ve adeta kadın yaşamının çözülmesi ile bu toplumların batı karşısında güçsüzleşeceğine inanmışlardır.³⁴

Bir *İslâmî feminizm* var olduğunu ve daha bugün ortaya çıkmadığını savunanların olduğunu görülmektedir. Çoğu ilk kez Fransızcaya çevrilmiş olan yazarlarıyla beraber bu metinler, Müslüman feminist hareketin temelini oluşturmuştur. İslâmî feminizm tartışmalı bir konu olduğu da görülmektedir. Bir yandan, feministler arasında, dinin, özellikle İslâm'ın kadınların özgürleşmesiyle çeliştiğini düşünenler tarafından yadsınmıştır.³⁵

Onlara göre, başta İslâm olmak üzere tüm dinler ataerkeldir, dolayısıyla cinsiyet eşitliği mücadelesi, din ile arasına mesafe koymalıdır. Diğer yandan, birtakım Müslüman kadın ve erkekler bunu İslâm'ın Batılılaşması kabul etmekte ve Müslüman düşünceyi her türlü dinamik yeniliğe ve yeniden yorumlamaya düşman olan tamamlanmış bir tablo olarak görmektedir. Müslüman feminizm yine aynı engelle karşılaşmaktadır: İslâm'ı özünde dogmatik ve cinsiyetçi olan sabit bir gerçeklik; feminizmi ise örnek bir model, Batı'nın örnek modernliğinin simgesi olarak gören özcülük'tür.³⁶ Feminist söyleminin bu yorumuna katkıda bulunanlar İslâm'ın temel ilkelerinden uzak bir söylemle eleştirel yaklaştıkları görülmektedir.

Bu değerlendirmelere bakıldığında, Feminizm'in İslâm'ı eleştirme iddiaları mı yoksa geleneği eleştirme iddiaları mı var? Bu sorular eşliğinde cevabı bulmak gereklidir. O halde bir İslami Feminizm var mıdır?

Feminizm ve İslâm sözcüklerinin bir araya gelmesi, yalnızca "Öyle bir şey var mı?", "Mümkün mü?" sorularını doğuruyor. Oysaki "kadın",

³³ Conrad Phillip Kottak, *Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, s. 347.

³⁴ Nazife Gürhan, *Toplumsal Cinsiyet ve İslami Feminist Söylem*, s. 370.

³⁵ Zahra Ali, *İslami Feminizmler*, Çev. Öykü Elitez, İletişim Yay., İstanbul 2014, s. 13.

³⁶ Zahra Ali, *Age.*, s. 15.

“feminizm” ve “İslâm” sözcüklerini bir araya getiren tüm sorgulamalar, bu sorunun apaçıklığını yıkarak işe başlamalıdır. “İslâm’da kadın” meselesinin ele alınması, günümüzde Müslüman kadınların “statüsünün” ve İslâm ile cinsiyet eşitliği arasında var olabilecek uyumun sorgulanması, tarih boyunca yapılmış bir hazırlığın ürünüdür.” görüşünü savunanlar vardır.³⁷ Bu görüşün aksine Asr-ı Saadet döneminde Hz. Peygamberliğin önderliğinde vahiy sürecinde kadınların hakları o döneminin geleneklerini de aşarak kadınlar için yepyeni bir haklar silsilesi ortaya çıkarmıştı. İslâm’ın yayılmaya başlamasıyla farklı kültür ve geleneklerle karşılaşmasıyla birlikte İslâm’da güncel meselelerin yorumlanma çemberini daha da genişlemiştir. Aslında bu görüşünde yine muhatap olarak belirlediği Asr-ı Saadet dönemi değil, daha çok geleneğin etkisinde kalan İslami yorumlar gibi görünmektedir.

Kökenleri XIX. yüzyılda İslam ülkelerindeki batılılaşma/modernleşme çabalarına katılan entelektüel kadın ve erkeklerin söylem ve eylemlerine kadar uzanan İslami feminizm, çok boyutlu, yorumlamalara açık, analitik bir fikir olarak tartışmalı bir gündeme sahiptir. Buna karşılık, İslami feminizmin önemli eylemci ve kuramcılarında olan Margot Badran, kısa ve öz bir tanımlamayla İslami feminizmi; “İslami bir paradigma dahilinde ifade edilen feminist bir söylem ve uygulama” olarak tanımlamıştır. Badran’a göre anlayışını ve yetkisini Kuran’dan alan İslami feminizm, tüm varlıklarıyla kadın ve erkek için hak ve adaleti amaçlamaktadır.³⁸ Bu iddiaya bakıldığında İslami Feminizm’in kaynağı Kur’an olarak belirlenmektedir. Kur’an’ın söylem olarak kadın-erkek ayırımı yapmadığı bilinmektedir. Kur’an’a bakıldığında sadece haklar yani hukuki açıdan belirlemelerde kadının durumu ve erkeğin durumunu değerlendirir.

İslâmî feminizmin anlamı son yirmi yılda ortaya çıkmış olan yeni akademik ifadelerle sınırlamadan, feminist yapıya, yani Müslüman çevrede erkek egemenliğinin reddine olan talebin uzun süredir var olduğunu

³⁷ Zahra Ali, İslami Feminizmler, s. 13.

³⁸ Öznur Akyılmaz, M. Emre Köksalan, Türkiye’de İslami Feminizm ve Kadın Kimliğinin Yeniden İnşası: Reçel Blog Örneği, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergi, C. 24, Sy. 2, s. 128; (içinde M. Badran, İslamic Feminism in İslam: Secular and Religious Convergences, One Word Oxford, London 2009, ss. 242-252).

söylenbilir. Bu görüşü savunanların temel iddiaları, Kadınların yeni yeni oluşan Müslüman toplumdaki rollerini ve statülerini protesto etmeleri ve sorgulamaya başlamaları, *Kuran*'ın vahiy olarak nazil olduğu döneme kadar indiği şeklindedir. İlk halife Ebu Bekir es-Siddik'in kızı ve İslâm'ın peygamberinin eşi Ayşe ve peygamber döneminde yaşamış başka kadınlar, kimi erkeklerin maşist tavırlarına ve kadınların maruz kaldıkları hak-sızlıklara açıkça karşı çıkmışlardır. En çok bahsedilen örneklerden birisi, Hz. Muhammed'in eşi Ümmü Seleme'nin *Kuran*'ın açıkça erkeklere hitap etmesi hakkında sorduğu soru ve vahyin özellikle yerine getirilen dinî görevlerin ödüllendirilmesi ve takdir edilmesi konusunda aynı şekilde kadınlara da direkt olarak hitap etmesi talebi olmuştur. Vahiy ile iki ayet şeklinde gelen cevap, Ümmü Seleme'nin ve cinsiyetler arasındaki eşitliğin *Kuran*'da geçmesi gerektiği konusundaki endişelerini dile getiren tüm kadınların talebini meşru kılacak ve karşılayacaktır.³⁹ Ancak bu görüşün aksine İslami feminist söylemin Kur'an'ın inme sürecinde ortaya çıktığını iddia etmek geçersiz gibi görünmektedir. Feminist söylem modernizmin bir sonucudur. İslam dünyasının da modernizmin karşısında durabilmek adına geleneği eleştirmek girişimleri olduğu bilinmektedir.

Burada İslami feminizmin söylem olarak güçlenme nedeni olarak, İslam dininin birden fazla millet arasında yayılmasından sonra, kadının özgürlüğünün, eski etkinliğini yitirdiği görüşü yaygındır. İslamcı kesime göre bunun sebebi, İslam dininin özünden değil, onun yanlış uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Başka bir neden olarak da, çeşitli mezhep ve fırkalar tarafından görüşlerini desteklemek üzere nedenler sayılabilir.⁴⁰

İslamiyet'in doğuşuna kadar kadın hemen hemen bütün dünyada önemsenecek hiçbir hakka sahip değildi. Hatta kadının insan olup olmadığı hususu, düşünürler ve kanun koyucular arasında tartışılan bir konuydu. İslam dini mağdur olan kadının imdadına yetişti. Kadın erkek bütün insanların eşit olduğunu ilan etti.⁴¹ İslamiyet'in gelmeden önceki dönemi Cahiliye Dönemi olarak nitelendirildiği bilinmektedir. Bu görüşün aksine Cahiliye döneminin tamamen karanlık bir çağ olmadığını iddia

³⁹ Zahra Ali, *İslami Feminizmler*, s.17.

⁴⁰ Nazife Gürhan, *Toplumsal Cinsiyet ve İslami Feminist Söylem*, s. 368.

⁴¹ Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın*, Nesil Yay., İstanbul 1995, s. 27.

eden görüşe göre, “Hz. İbrahim ve Hz. İsmail’den tevarüs edilen tevhit ve haniflik güçlü bir şekilde varlığını muhafaza etmiştir. Kur’an bu hak dine muhalif inanç ve uygulamaları ortadan kaldırıp tevhit ve İslam binasını asli hüviyetine kavuşturmak için gelmiştir.”⁴² Dolayısıyla bu iki farklı görüş Cahiliye döneminin özellikleri hakkında farklı tartışmaların olduğunu göstermektedir, ancak burada esas olan İslamiyet sonrası kadın algısıdır.

İslam’da kadının müstesna bir mevkiisi vardır. İslam’ın Peygamberi, hak dinini getirip insanlığa tebliğ etmeye başlayınca ona ilk inanan Hz. Peygamber’in eşi Hz. Hatice olmuştur.⁴³

Bugün, İslam dünyasında kadının varlığı ya da hakları tartışılırken, İslam’ın geldiği dönemlerdeki uygulamalarda kadınların her yerde olması açısından Hz. Hatice’nin ilk Müslümanlardan olması önemli bir hadisedir. İlk vahiy indiğinde, Hz. Peygamber’in hayatında yaşadığı önemli bir hadiseyi gelip ilk önce eşiyle paylaşması ve onun fikirlerini dinlemesi pratiği, kadının konumunu belirleme açısından da önemlidir. Özellikle hadislerin rivayet edilmesi, kadınların iş hayatında aktif olması, hatta savaş alanında bizzat savaşmaları gibi vb. pek çok örnekte, onların pratikte geride durmadığı bilinmektedir.

Batıdaki örneklere bakıldığında ise, evli bir kadının, kocasının izni olmadan ancak 1966’dan bu yana dışarıda çalışabildiğini hatırlatmak gerekir. 1975 yılında yasa aile evinin ortak bir anlaşmayla seçilmesi gerektiğini belirtir; kocanın eşinin yazışmalarını, pasaport alımını, vb. kontrol hakkı yoktur.⁴⁴

Bu açıdan Feminizm’i İslam’a aitleştirmek zorunlu bir çaba görünmektedir. Bunu çabanın da yine modernizmin bir etkisi olarak görüldüğü söylenebilir. Bununla birlikte İslam’ın bu hareketten etkilendiğini söylemek, ancak İslam’ın yerel geleneklerden etkilendiği bakış açılarında mümkün görünmektedir. İslam’ın kadına verdiği konumu ve ona kazandırdığı haklar açısından diğer ilahi kaynaklı dinlere göre oldukça ileride

⁴² Mustafa Öztürk, Cahiliye’den İslamiyet’e Kadın, ss. 76-77.

⁴³ Bekir Topaloğlu, İslam’da Kadın, s.28.

⁴⁴ Pascale Chapaux- Morelli, Pascal Couderc, İkili İlişkilerde Duygusal Manipulasyon, İletişim Yay., İstanbul 2018, s.25.

ve özgürlükçü olduğu da bilinir. Yahudilik ve Hristiyanlıkta kadının yeri malumdur. İslam ilke ve prensipleriyle bu iki dinden oldukça ayrı ve özgürlükçüdür.

İslam'ın bölgesel uygulama ve pratikteki alanlarına bakıldığında geleneğin, kültürün etkisi tartışılmazdır. Taylor'ın tanımına göre kültür, bir toplumun üyesi olarak insanın kazandığı bilgi, inanç gelenek sanatsal faaliyet, hukuk, ahlaki değerler ve diğer yetenek ve alışkanlıklar içeren karmaşık bir bütündür. Tüm insan gruplarının bir kültürü vardır. Bu nedenle bir kültüre sahip olmak, insan türünün genel bir özelliğini oluşturmaktadır.⁴⁵ Bu açıdan kültür ve geleneğin dini algılama biçimlerini etkilediği bilinmektedir. İslam'ın yaşandığı ülkelere bakıldığında pratikte giyimden kuşama, yeme içme alışkanlıklarındaki dahi farklılıkların olduğu görülür. Tabii burada esas olan temel prensiplerden ayrılmadan farklılıkların yaşanma idealidir.

Aslında İslam'da kadın tartışmalarının, Peygamber döneminde hem sorulara verilen cevaplar neticesiyle hem de pratikte uygulamalar bakımından cevapların bulunduğu dönem olarak nitelendirilebilir. O halde İslam'da kadın tartışmaları ile kast edilen nedir? İslam'da kadın tartışmaları modernizm, sanayileşmenin etkisiyle İslam dünyasının tecrübe ettiği zorunlu etkileşimden kaynaklı feminist tartışmaların bir sonucudur.

Modernliğin sonucunda ortaya çıkan yaşam tarzları bizi geleneksel toplumsal düzen türlerinin tamamından eşi görülmedik bir biçimde sökülüp çıkarmıştır.⁴⁶ Gelenekler üzerinden yapılan bu tartışmalarda yine geleneklerin ön plana çıkarılması modernliğin etkisinden kurtulma çabaları olarak değerlendirilebilir. Ancak tartışmalara verilen cevaplarında postmodern cevaplar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte örneğin, Türkiye'de yapılan bir eğitim araştırmasında kadınların çok da feminist eğilimleri savunmadıkları tespit edilmiştir.⁴⁷

⁴⁵ Conrad Phillip Kottak, *Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, ss. 46-47.

⁴⁶ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları, Ayrıntı Yay.*, İstanbul 2000, s. 14.

⁴⁷ Süleyman Karataş; Ahmet Su, *Feminizm Perspektifinden Türk Eğitim Sisteminde Kadın Yöneticiler ve Eğitim Yönetimi, Eğitim Yönetimi Araştırmaları*, Pegem Yay., Ankara 2016, s. 295.

Oysa bütün bunların ötesinde kadın tartışmaları bir kenara bırakılarak kadın ve erkeğin varlıksal birlikte hareket etmeleri ya da destek olmaları bütün bu tartışmaları geçersiz kılacaktır. Bu anlamda erkek-kadın *a priori* "zorunlu" bir ekip oluşturur. Bu ekip olmadan türün sürekliliği olmaz. Bu anatomik tamamlayıcılık çok eski zamanlardan beri görev bölümüyle birlikte görülür. Tamamlayıcılığın olumlu yanı "bağ" kurmasıdır. "Sen şunu yaparsın, ben bunu.", şeklindedir Her birimiz, karşılıklı olarak, ötekinin yeteneğine bağlıyızdır. İşbirliği, etkinlikle eşanlamlıdır.⁴⁸ Feminist söylemlerin kadın-erkek algısında ayrımcılığa neden olduğu görülmektedir. Özellikle feminist söylemin aile bütünlüğünün sağlanıp sıhhatli hale gelmesinde bir engel teşkil ettiği de yorumlanabilir. Bunun için de hatta sosyolojik olarak da feminist söylemlerin aile bütünlüğünü nasıl etkilediğini görmek için de ayrıca bir çalışma yapılabilir.

İslam'da kadın tartışmalarının, Hz. Peygamber döneminde hem sorulan sorulara verilen cevaplar verme neticesiyle hem de pratikte uygulamalar bakımından cevapların bulunduğu dönem olarak nitelendirilebilir. O dönemde genel hatlarıyla kadın veya erkeklerle ilgili sorunlar Hz. Peygamber'in rehberliğinde çözümlenebiliyordu.

O halde İslam'da kadın tartışmaları ile kast edilen nedir? İslam'da kadın tartışmaları modernizm ve sanayileşmenin etkisiyle İslam dünyasının tecrübe ettiği zorunlu etkileşimden kaynaklı feminist tartışmaların bir sonucudur. Feminist tartışmaların hedefinde İslam'ın temel ilke ve prensiplerinden daha çok geleneksel söylem tartışılmaktadır. Hatta İslam'da kadın tartışmalarının güncel yorumları bu tartışmalara zemin olmaktadır.

Sonuç

Günümüz ve öncesinde İslam'da kadın tartışmaları mevcuttur. Bunun nedeni Feminizm'dir. O halde bir İslam feminizm var mıdır? İslam'da kadın tartışmaların kökeni nedeniyle zorunlu olarak bir İslami feminizmden bahsedilebilir. Ancak bu etkinin Batı'dan kaynaklı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla İslami Feminizm XIX. yüzyıldan sonra İslam dünyasının Batı karşısında zorunlu olarak maruz kaldığı bir harekettir. İslam femi-

⁴⁸ Pascale Chapaux- Morelli, Pascal Couderc, İkili İlişkilerde Duygusal Manipulasyon, s. 29.

nizmi diye bahsedilen düşüncenin öz itibarıyla İslam düşüncesinin bir sonucu değildir. Modernizmin geleneği ortadan kaldırma çabalarının sonucu olarak böyle bir girişimin olduğu görülmektedir. Bu anlamda bu tartışmaların da gelenek üzerinden yapıldığı görülmektedir. Asr-ı Saadet dönemindeki uygulamalarda kadın ya da erkek üzerinden oluşan sorular ya da sorunlara çözüm üretilebiliyordu. Hz. Peygamber'in vefatından sonra ve İslamiyet'in farklı ülkelerde yaşanması neticesinde farklı tecrübeler yaşanmaya başladı. İslam dünyasının fikri anlamda ortak bir fikri zeminden hareket etme girişimlerinin kısıtlılığı, bu tecrübelerin de çeşitliliği ile birleşerek İslam'da kadın tartışmaları kaçınılmaz olmuştur. İslami Feminizm tartışmaları çeşitlilik gösterir ve kendi içinde bir tutarlılığı görmektedir. Bu tartışmalar genel olarak geleneği eleştirir, ancak tartışmalar cevaplanırken yine gelenek üzerinden cevaplanmaya çalışmaktadır. Başka bir deyişle tartışmalar modern kavramlarla yapılırken verilen cevaplarda postmodern cevaplar olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- ALİ, Zahra, İslami Feminizmler, Çev. Öykü Elitez, İletişim Yay., İstanbul 2014.
- AKYILMAZ, Öznur, KÖKSALAN, M. Emre, Türkiye'de İslami Feminizm ve Kadın Kimliğinin Yeniden İnşası: Reçel Blog Örneği, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergi, C. 24, Sy. 2.
- BURKE, Peter, Bilginin Toplumsal Tarihi, Çev. Mete Tuncay, İstanbul 2001.
- CEVİZCİ, Ahmet, Büyük Felsefe Sözlüğü, Say Yay., İstanbul 2017.
- CHAPAUX, Pascale-COUDERC Morelli, Pascal, İkili İlişkilerde Duygusal Manipulasyon, İletişim Yay., İstanbul 2018.
- ÇINAR, Aliye, Felsefeye Giriş, Mitolojiden Kuramlara, Emin Yay., Bursa 2010.
- DEMİR, Zekiye, Modern ve Postmodern Feminizm, İz Yay., İstanbul 1997.
- DURMUŞ, Ayten, Geleneksel ve Modern Hurafeler Kısacasında Kadın, Nesil Yay., İstanbul 2008.

- ERKIZAN, H. Nur Beyaz, *Felsefe ve Feminizm, Özne Felsefe ve Bilim Yazıları*, Konya 2013.
- GİDDENS, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı Yay., İstanbul 2000.
- GÜNAY, Mustafa, *Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu*, İlyâ Yay., İzmir 2003.
- GÜRHAN, Nazife, *Toplumsal Cinsiyet ve İslami Feminist Söylem*, Contemporary Perceptions of İslam in the Context of Science, Ethics and Art, Uluslararası Sempozyum, Samsun 2010.
- KARADUMAN, Sibel, *Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü*, Journal of Yasar University 2010, sy. 15/6.
- KARATAŞ, Süleyman; SU, Ahmet, *Feminizm Perspektifinden Türk Eğitim Sisteminde Kadın Yöneticiler ve Eğitim Yönetimi, Eğitim Yönetimi Araştırmaları*, Pegem Yay., Ankara 2016.
- KOTTAK, Conrad Phillip, *Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, Çev. Dr. Serpil N. Altuntek; Dr. Balkı Aydın, Ütopya Yay., Ankara 2008.
- MEDDEB, Abdelwhap, *İslam'ın Hastalığı*, Metis Yay., İstanbul 2005.
- NİETSCH, Friedrich, *Böyle Buyurdu Zerdüşt* ., *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, MEB Yay., İstanbul 2001.
- ÖZTÜRK; Mustafa, *Cahiliye'den İslamiyet'e Kadın*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2016.
- PİEPER, Annemarie, *Etiğe Giriş*, Çev. Veysel Ataman-Gönül Sezer, Ayrıntı Yay., İstanbul 1999.
- SPRING, Joel, *Özgür Eğitim*, Çev. Ayşen Emekçi, Ayrıntı Yay.. İstanbul 2017.
- SİMİTH, Nicholas, *Kadınların Doğası Hakkında: Platon ve Aristoteles*, Çev. Aylin Çankaya, *Özne Felsefe ve Bilim Yazıları*, Konya 2013.
- TOPALOĞLU, Bekir, *İslam'da Kadın*, Nesil Yay., İstanbul 1995.
- ULAŞ, Sarp Erk Ulaş, *Felsefe Sözlüğü*, A. Baki Güçlü Erkan Uzun Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2002.